

1. Enigma plecării

*Exilul veritabil nu este de a fi extras din țara ta,
ci de a fi obligat să trăiești în țara ta,
când nu mai găsești nimic din ceea ce te făcea să o iubești.*

Edgar Quinet

Aventura plecării

Ce ți se poate întâmpla, chiar de nu ți-ai imaginat vreodată?

Fac parte dintre exilații epocii lui Ceaușescu. Se spunea despre ei că ar fi *fugiții*. Dar nu am fugit. În vara anului 1981 am obținut o viza pentru toți trei: mama, tatăl și copilul. Era pentru o mică vacanță la rude, în Atena. Andrei avea 10 ani. Am plecat cu mașina Dacia bleu și bagaje pentru zece zile. Cum să ne imaginăm că era o călătorie fără întoarcere? Tocmai cumpărasem un apartament central, pe care reușisem să-l amenajăm. Aveam *un acasă*, pe care îl consideram definitiv. Cum să ne imaginăm că vom ajunge în Canada, o țară care nu exista nici măcar în imaginația noastră? Că în 1983, Andrei își va continua școlaritatea la Montreal în franceză, scriitorul Constantin Stoiciu va fonda în 1983 editura *Humanitas* în limba franceză, iar eu îmi începeam carieră universitară într-o limbă care nu era a mea?

Hotărârea de a nu ne mai întoarce a fost imprevizibilă. Comunismul și lagărul socialist țin acum de Istorie, dar în anii 1980 nimeni nu anticipa implozia comunismului. *Cortina de fier* părea eternă. Deși Occidentul era perceput ca *lumea liberă*, exilul era o alegere rară, o sinucidere socială, un drum fără întoarcere.

După anii 1990, când granițele s-au deschis, emigrarea economică a devenit un fenomen de amploare în România. În anul 2021, se evalua că există peste cinci milioane de români

plecați din țară ca emigranți economici. Majoritatea au plecat în țările din Europa pentru a face ceea ce localnicii din Occident nu mai voiau să facă: cules de căpșuni și sparanghel, cultivare de roșii în seră, îngrijirea bătrânilor. Alții și-au reconsiderat profesia cu salarii mai bune. Unii au ajuns chiar în Canada. În 2017, se evoca cifra de 90.000 de imigranți români în Canada. Pentru țară, golirea demografică a condus la mari dezechilibre sociale.

Coincidențe semnificative

Spune undeva scriitorul Jean d'Ormesson: Sunt zile, luni, ani interminabili când nu se întâmplă aproape nimic. Sunt minute, secunde, care conțin o întreagă lume. Pentru noi, vara anului 1981 a fost cel mai lung an din viața familiei.

*

Îmi amintesc mirarea vameșului de la Giurgiu. A consultat atent pașapoartele și s-a lansat într-un monolog premonitoriu: „Plecați cu mașina? Toți trei? Păi nu vă mai întoarceți!” Tonul său nu era nici amenințător, nici provocator. De unde știa el, ceea ce noi nu știam? După Giurgiu, am străbătut o Bulgarie uitată de istorie: ternă, sărăcăcioasă, cufundată în întuneric. Către ora unu noaptea, am simțit că ne apropiem de Grecia. La orizont, totul era scaldat în lumină. Vama dintre Bulgaria și Grecia a fost rapidă și prietenoasă. Apoi, a urmat drumul paralel cu marea, de la Salonic la Atena. Era vară. Mirosea a vacanța, a libertate, a prosperitate. Pe malul mării erau hoteluri de carte poștală. Zumzetul turiștilor părea semn de bunăstare și relaxare. Ne-am spus atunci că, libertatea nu era posibilitate de a face ce vrei, ci posibilitate de a visa la orice.

Am ajuns cu bine la rudele noastre din Atena. La ei l-am întâlnit pe Enache, doctor veterinar venit din București. Ceruse azil politic cu câteva zile înainte. Enache era cu soția, dar aveau doi copii rămași în țară, la bunici. Enache ne-a vorbit despre Canada. Visa romantic să le ofere copiilor o viață prosperă. Șapte kilometri de plajă voi avea în țara lacurilor și a pământurilor virgine – așa îi plăcea lui Enache să viseze –. Era patetic. Enache

ne-a dus la hotelul plin de polonezi. La ei, în Polonia, se pregătea legea marțială. Am întâlnit acolo și câțiva români care hotărâseră să nu se mai întoarcă în țară. Enache declama optimist: eu vă arat „drumul libertății”. Riscul, spunea el, nu este să rămâneți, riscul este să vă întoarceți!

Am rămas. Adică am hotărât să nu ne mai întoarcem. Eram ca într-un *western*. Eram într-o diligența ce alerga în pustietate. Înăuntrul diligenței, câțiva călători speriați, de teama că, deodată și de niciunde, pot apărea indienii războinici, înarmați cu săgeți. Căii începeau atunci să alerge nebunește, fără direcție. Erau halucinații, amplificate de o stare angoasantă. În imaginația mea, Enache era mesagerul unor dorințe nespuse. Enache trăia în aventură. Îi simțeau freamătul minții când evoca începutul de viață nouă, de parcă inconștientul avea propriul său proiect. Printr-o logică imperceptibilă, evenimente independente unele de altele au devenit parcă solidare. Enache a devenit mesagerul viitorului. Poate că Enache nu făcea decât să-și încurajeze soția, speriată de incertitudine, de nesiguranță. Poate că Enache încerca să-și dea curaj pentru doi. Enache mâna căii speriați într-o direcție care îi părea a fi cea bună. Propria sa îndrăzneală îi încuraja pe ceilalți. Din păcate, după ce și-a adus cei doi copii din România la Edmonton, Enache a fost spulberat de un cancer fulgerător. Și Cornelia, soția cea timidă și temătoare, a trebuit să se descurce în lumea nouă, fără Enache. Poate că temerile ascunse l-au doborât pe Enache.

Hotărârea de a rămâne în Occident s-a decis în câteva zile, dar aceste zile au rămas în amintirea mea ca o aventură imprevizibilă. Am cerut azil politic. Aveam alegere între trei țări de imigrație: SUA, Canada și Australia. Am ales Quebecul, singura provincie francofonă și europeană din Canada. Am așteptat nouă luni dreptul de rezidență în Canada. Ne-am temut pentru familia rămasă în România, căreia i s-a cerut să ne convingă să ne întoarcem. Dar odată cerut azil politic, toată vechea construcție de viață s-a prăbușit, ca un efect de domino. Proaspătul apartament de la București a fost confiscat. Am fost radiați de la locurile de muncă. Drum de întoarcere nu mai exista. Ne uitam la cheia de la

apartament, ca la moștenirea unui trecut, devenit brusc îndepărtat. *Acasă* rămăseseră cărțile deschise acolo unde ajunsesem cu lectura. O întregă administrație a vieții a fost stopată brusc. Eram la capătul unei vieți. Eram la începutul unei alte vieți.

Cele nouă luni la Atena le-am trăit cu familia din Grecia, care ne-a oferit ospitalitate, căldură. De altfel, și ei plecaseră din România în anii 1970 și, la rândul lor, trăiseră începuturi într-o țară nouă, într-o limbă nouă. Să citești și să scrii în alfabetul grec, după cel latin, este un efort care te poate descuraja. O familie de 12 persoane fusese „cumpărată” de un unchi grec, în schimbul unei sume apreciabile de dolari. Era vremea când Ceaușescu făcuse o prioritate națională din a plăti datoriile externe. Un mare număr de sași au fost „cumpărați” de Germania și au părăsit România în mod legal. A fost cazul și cu o serie de greci aciuiați în România, după războiul civil din Grecia.

*

Exilul are explicații politice. Este relativ simplu să numești o motivație clară a plecării, și, mult mai complicat, să înțelegi procesul emotiv care conduce la decizia plecării. Sunt momente în viață în care exclamațiile existențiale vin de la sine, și ceea ce nu înțelegem ne revine sub formă de destin. Cu timpul, încercând să pun ordine în dezordinea plecării, mi-am amintit că vara lui 1981 a fost teatrul unor *coincidențe semnificative*. Formula îi aparține lui Carl Gustav Jung, și evocă o conexiune insesizabilă între evenimente exterioare și interioare, conexiune care se pregătea în secret și conțineau o secretă coerență. În 1981, Generalul Jaruzelski, în încercarea de a suprima mișcarea *Solidaritatea*, a instituit legea marțială în Polonia. Plutea în aer pericolul invaziei sovietice. Moartea tatălui meu în vara lui 1981, a fost rana care avea nevoie de o vindecare, o vindecare care nu este niciodată atât de promptă ca rana. Vameșul de la Giurgiu, cu exclamațiile lui: „Nu vă veți întoarce!” La plecarea în Grecia, fratele meu mi-a spus pe neașteptate: „Sper că nu vă mai întoarceți!” Apoi întâlnirea cu câțiva români la Atena, pe cale să ceară azil politic. Familia din Grecia care făcuse pasul cu zece ani înainte.

Și Enache, mesagerul viitorului. Nu spune psihanalistul Jung că, din tensiunea unor evenimente semnificative, apare soluția acolo unde o așteptăm mai puțin? Și soluția apare ca o ciudată corespondență între ceea ce simte și trăiește individul și evenimente din realitatea concretă. Psihanalistul a evocat celebru exemplu cu cărăbușul. O pacientă îi povestește visul cu un cărăbuș, care i-a apărut din senin pe masă. Și îi cere lui Jung o explicație rațională a visului. Întâmplarea face că, în acel moment, un cărăbuș se lovește de geamul camerei de consultație. Jung îl culege și îl depune pe masă, fără altă explicație. Pacienta realizează atunci emoția unei simultaneități, ca un mesaj ascuns. Poate că, pentru noi, întâlnirea cu Enache era un mesaj ascuns și revelat. Enache a apărut ca un mediator de dorință nespusă, neștiută? Și iată-ne expatriați.

Expatriați și statornici

Să vorbim puțin despre *cei de undeva, cei de niciunde, cei de pretutindeni*.

Multă vreme asociaz *expatriații* cu arborii dezrădăcinați de furtună. Dar viața și parcursul de expatriat mi-a apărut, cu timpul, cu pribegii și cu rătăcirea. Nici început, nici capăt, ci mai degrabă un mijloc. O rătăcire rizomică. Nu se etalează plantele rizomice prin expansiuni laterale și nu se prelungesc ele în noduri, ramuri și frunze? Într-o organizare rizomică, elementele urmează o linie de împrăștiere pe orizontală. Identitatea rizomului, spune poetul guadalupian Édouard Glissant, este creativă, multiplă, compozită, deschisă la multiple posibilități. Este o identitate relație. Nu așa arată parcursul expatriatului? Expatriatul învață să supraviețuiască prin fuga laterală. Oricare din nodurile noi de viață devin promisiunea unei noi vitalități. Precum plantele rizomice, expatriatul se adaptează prin variațiuni, expansiune, captură și supraviețuire.

Dacă expatriații sunt cei care pleacă în lume, *sedentarii sunt ancorajii, înrădăcinații, statornicii*, cei care rămân să trăiască în țara lor de origine. Ei au o înrădăcinare geografică, teritorială;